

Catechismus.nu

Catechismus.nu

De Heidelberger voor vandaag

Onder redactie van W. Verboom en P.J. Vergunst

Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council (fsc) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijboekencentrum.nl

Ontwerp omslag: Reprovinci

Fotoverantwoording: André Dorst p. 106, GZB p. 151,
Denise v.d. Ketterij p. 108, Piet Vergunst p. 57, 69, 121, 163
Vormgeving binnenwerk: ZetProducties, Haarlem

ISBN 978 90 239 2679 5

NUR 700

© 2013 Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Woord vooraf 7

De Heidelbergse Catechismus:
doelen, achtergronden, eigenheid en verspreiding 9
Prof. dr. G. van den Brink

Theologische kenmerken van de Heidelbergse Catechismus 21
Prof. dr. W. Verboom

Tien geloofskernen in de Heidelbergse Catechismus 35

1 Troost als het dragende motief 37
Ds. J. Westland

Thalita Koumi 38

2 Mijn God en mijn Vader... 47
Dr. A.J. Kunz

Verlangen naar het betere 56
P.J. Vergunst

3 Profeet, Priester, Koning 59
Ds. R.W. van Mourik

Eerst moslim, nu christen 68
P.J. Vergunst

4 Meer van de Heilige Geest 73
Ds. A. Visser

Veni Creator Spiritus 82

5 Het zelfbeeld van een christen 85
Ds. A.J. Mensink

Citaten over de mens 87

Citaten over de christen 89

6 Zeker weten en vast vertrouwen	97
<i>Prof. dr. W. Verboom</i>	
Gelijktijdigheid van drie stukken	106
<i>W. van 't Spijker</i>	
Herontdekken van drie stukken	108
<i>Herman Paul</i>	
7 De kerk op een hoog plan	111
<i>Ds. H. Veldhuizen</i>	
De kerk heeft een boodschap	120
<i>P.J. Vergunst</i>	
8 Prediking en sacramenten als heilsmiddelen	123
<i>Ds. J.A.W. Verhoeven</i>	
Uit het klassiek-gereformeerde doopformulier	124
Uit het klassiek-gereformeerde avondmaalsformulier	128
9 Onmisbaar onderwijs in Gods geboden	137
<i>Ds. A. Schroten</i>	
Gods gebod in Indonesië	150
<i>P.J. Vergunst</i>	
10 Leerlingen in het gebed	153
<i>Ds. P. Veerman</i>	
Gebed om de komst van het Koninkrijk	162
<i>P.J. Vergunst</i>	
Personalialia	166

Woord vooraf

Het is dit jaar 450 jaar geleden dat de Heidelbergse Catechismus tot stand kwam. We gedenken dit feit als een jubileum, dat wil zeggen als een heuglijk feit. Wat de kerken van de Reformatie in dit leerboekje en belijdenisgeschrift uit 1563 is geschonken, is zo kostbaar dat we de waarde ervan nauwelijks kunnen overschatten. Het gaat in dit boekje om de hartslag van het christelijk geloof. Onder geloof verstaan we de inhoud van het geloof en het geloven zelf. Die twee hangen ten nauwste met elkaar samen. Op onnavolgbare wijze is dat verwoord in de eerste vraag en het eerste antwoord van de catechismus over de enige (!) troost van een christen. Kort gezegd, ik ben het eigendom van Jezus Christus, in leven en sterven. In het kader hiervan worden de kernen van het geloof en het geloofsleven ontvouwd: onze ellende, onze verlossing, onze dankbaarheid. Anders gezegd: het leven met de Tien Geboden van God, de Twaalf Artikelen en het Onze Vader. Het mooie is dat de catechismus telkens naar de Schrift verwijst. Hij wil niets anders dan de waarheid van de Bijbel als doorleefd geloof doorgeven en eigen maken.

Het is verrassend te merken dat na 450 jaar de Heidelbergse Catechismus nog steeds een grote plaats inneemt in het geloof van velen. Of men nu in Nederland woont of Indonesië, in Amerika of Hongarije, daar waar gereformeerde kerken zijn, hebben mensen de catechismus uit Heidelberg lief gekregen. Zo bezien bindt dit eenvoudige en tegelijk diepgravende leerboekje heel verschillende mensen samen die de Naam van de Heere Jezus hebben lief gekregen. Tegelijk biedt hij een geestelijke bagage, die de gaande generatie mag doorgeven aan de komende.

Het doel van *Catechismus.nu. De Heidelberger voor vandaag* is om de kerk in Nederland – we denken allereerst aan de Protestantse Kerk in Nederland – een middel te bieden om te leven, of opnieuw te leren leven uit de rijke inhoud van de Heidelbergse Catechismus. Ook willen we graag de gemeenten en gemeenteleden bij dit belijden bewaren.

Met het oog hierop is dit boekje als volgt opgezet. Na een in-

leidende bijdrage, waarin een theologisch-historische schets van de Heidelbergse Catechismus wordt gegeven, volgt een hoofdstuk over zes theologische kenmerken van het leerboek. Daarna beschrijven diverse auteurs tien kernen van die inhoud, zoals de troost, het geloof, de kerk, enzovoort. Elk hoofdstuk kent eerst een luisteroefening naar de catechismus. Dan wordt de catechismus in rapport gebracht met de context waarin wij vandaag leven. Wat deze verbinding oplevert aan actualiteit, zien we in een apart onderdeel van het hoofdstuk. In interviews vertellen mensen bijvoorbeeld wat de catechismus in hun eigen leven betekent, toegespitst op het onderwerp dat in het hoofdstuk behandeld wordt. Ook vindt actualisering plaats met behulp van een lied, een tekst of andere verwerkingsvormen. Andere scribenten verweven de actualisering met het geheel van hun hoofdstuk.

Het is onze hoop dat kerkenraden deze bundel in hun bezinning gebruiken, maar ook dat ze in kringen in de gemeente besproken wordt. Uiteraard kan iedere lezer persoonlijk zich verdiepen in wat deze bundel biedt.

We danken de scribenten en alle anderen die meegewerkt hebben aan de totstandkoming van dit boek. We onderstrepen ten slotte de klassieke woorden van dr. H.F. Kohlbrugge aan zijn kinderen: *De Heidelberger, de eenvoudige Heidelberger, kinderen, houd daaraan vast.*

Apeldoorn, januari 2013

P.J. Vergunst

W. Verboom

De Heidelbergse Catechismus: doelen, achtergronden, eigenheid en verspreiding

Door prof. dr. G. van den Brink

DE HEIDELBERGER TE MIDDEN VAN ANDERE CATECHISMI

De Heidelbergse Catechismus is niet de eerste catechismus die ooit geschreven is. Al uit de Middeleeuwen zijn enkele voorbeelden bekend van leerboekjes over het geloof die waren opgesteld in de vorm van vragen en antwoorden. Maar in de tijd van de Reformatie komt het genre wel voor het eerst tot grote bloei. Het aantal zestiende-eeuwse catechismi dat historici hebben aangetroffen, is werkelijk enorm. De Heidelbergse Catechismus is goed beschouwd maar een van de zeer vele boekjes in zijn soort. Terwijl de meeste catechismi hooguit lokaal enige bekendheid genoten, kreeg de Heidelbergse Catechismus de jaren door een invloed en uitstraling die zijn weerga niet kende. Kennelijk werd de inhoud ervan breed herkend als een rake en toegankelijke samenvatting van waar het in het christelijk geloof om gaat. Ook de indeling van de vragen en antwoorden in 52 zondagen zal daarbij meegespeeld hebben. Overigens kan men erover twisten of die vraag-en-antwoordvorm bepalend is voor een catechismus. Maarten Luthers *Grote Catechismus* is bijvoorbeeld geschreven in de vorm van een doorlopende tekst. Wat een catechismus tot catechismus maakt, is veeleer dat het in behapbare vorm een beknopte samenvatting van het christelijk geloof biedt met het oog op het onderwijs. Dat onderwijs hoeft zich overigens niet alleen op kinderen te richten. Luthers *Grote Catechismus*, om deze nogmaals als voorbeeld te gebruiken, was veeleer bedoeld voor predikanten en leraren. Dit in onderscheid met zijn *Kleine Catechismus*, die bestemd was voor de geloofseducatie in huiselijke kring, van ouders aan kinderen. Ook Zacharias Ursinus had op deze manier in 1562 zowel een 'grote' als een 'kleine' catechismus geschreven.

Het opvallende van de Heidelbergse Catechismus is dat hij beide doelgroepen tegelijk moest bedienen. Hij verscheen in januari 1563.

Het jaar daarvoor was hij tot stand gebracht op initiatief van de toenmalige keurvorst van de Palts, Frederik III, die vanwege zijn sterke persoonlijke betrokkenheid bij het geloof en de kerkelijke vormgeving daarvan ook wel ‘de Vrome’ genoemd werd. De Palts – het woord is afkomstig van ‘palast’ = paleis – bestond uit een lappendeken van (niet steeds onderling aaneengesloten) gebieden aan beide zijden van de Rijn in het zuidwesten van het huidige Duitsland, in de omgeving van Heidelberg. Het was een van de vorstendommen die het recht hadden om de Duitse keizer te kiezen, vandaar dat de bestuurder ervan aangeduid werd als ‘keurvorst’ (= stemhebbende vorst). Frederik had deze positie in 1559 als eerste in de lijn van erfopvolging gekregen, en was toen al jaren de protestantse zaak toegedaan. Hij wilde graag de verdere hervorming en godsdienstige eenwording van zijn gebied ter hand nemen, en zoals we nog zullen zien, zou de Heidelbergse Catechismus in dat proces een belangrijke rol gaan spelen.

Helaas hebben we geen notulen of rapporten meer van de gang van zaken bij de totstandkoming van de tekst, zodat het ontstaansproces grotendeels in nevelen is gehuld. Des te belangrijker is het dat we wel beschikken over het Woord vooraf (de ‘Vorred’, in toenmalig Duits), die Frederik bij de eerste uitgaven van de Heidelbergse Catechismus schreef. Daaruit wordt helder wat zijn bedoelingen waren met de opstelling en verplichte invoering ervan in zijn gebied. Enerzijds wilde Frederik met behulp van de catechismus eenheid brengen in de leer zoals die door predikanten en anderen in zijn rijksgebied werd uitgedragen. Allerlei plaatselijke *home-made* catechismi weken volgens Frederik onderling te veel van elkaar af en werden door lokale pastores te vaak veranderd, waarbij er soms leerstellige fouten inslopen. Deze catechismi zouden daarom door de Heidelbergse Catechismus vervangen moeten worden. Anderzijds wilde Frederik het boekje niet alleen gebruikt zien voor instructie van predikanten en onderwijzers, maar ook voor het geloofsonderricht aan het gewone volk, en in het bijzonder aan de kinderen (in Frederiks voorrede komt een variant voor van ons spreekwoord ‘wie de jeugd heeft, heeft de toekomst’).

Vanwege die laatste doelstelling kreeg de catechismus vanaf de vierde druk (november 1563) een plek tussen de formulieren voor

doop en avondmaal in de nieuwe kerkorde van de Palts: na de doop en voorafgaande aan de deelname aan het avondmaal moest men zich de inhoud van het geloof leren toe-eigenen. Verder werd vastgelegd dat elke zondag een negende deel van de Heidelbergse Catechismus zou worden voorgelezen, met het oog waarop de tekst in de marge werd verdeeld in negen 'lezingen'. Ook moest elke zondag 1/52 deel ervan worden bepreekt. Daartoe werden – pas nu dus, in de vierde druk – de vragen en antwoorden ingedeeld in 52 'zondagen'. Kortom, de nieuwe catechismus diende een drievoudig doel: symbolisch (eenheid in de leer), catechetisch (toerusting van de kinderen) en homiletisch (leidraad voor de prediking).

POLITIEKE EN GODSDIENSTIGE ONTWIKKELINGEN IN DE PALTS TOT AAN DE HEIDELBERGSE CATECHISMUS

Willen we de eigen aard van de Heidelbergse Catechismus nader op het spoor komen, dan is het van belang om wat meer te weten over de eenheidstichtende bedoeling die Frederik ermee had. Zelf schrijft hij daar niet zoveel over; hij had het niet erg op etiketten en facties. Heel mooi spreekt hij regelmatig over de 'christelijke leer' of 'christelijke religie' die teruggaat op 'het Woord van God'. Hij was er diep van overtuigd dat het er in geloof en theologie op aankomt maximaal gehoorzaam te zijn aan de Bijbel. Die leer mag dan ook christelijk heten die het nauwst aansluit bij de Bijbel. Juist daarover waren in Frederiks omgeving echter de nodige discussies gaande, die bij tijden hoog konden oplopen. We bevinden ons namelijk in de periode waarin zich onder reformatorisch gezinden verschillende stromingen beginnen af te tekenen, die elkaar na verloop van tijd steeds moeilijker blijken te kunnen vinden.

Wat de Palts betreft, dit keurvorstendom was onder Frederiks voorganger Otto Hendrik (die regeerde van 1556-1559) nadrukkelijk luthers geworden. Otto Hendriks voorgangers Lodewijk V (keurvorst van 1508-1544) en Frederik II (1544-1556) hadden een meer pragmatische houding aangenomen; hun doel was vooral om de bevolking van hun gebied eensgezind te houden. Juist onder die bevolking had het reformatorische gedachtegoed snel ingang gevonden. Reeds in 1518 – dus een jaar na het officiële begin van de Reformatie – was Maarten Luther zelf naar Heidelberg afgereisd

voor de zogeheten Heidelbergse disputatie, waarin hij op gepassioneerde wijze zijn 'theologie van het kruis' aan de orde had gesteld. Daarmee had hij weliswaar niet de harten van de Heidelbergse professoren en bestuurders gewonnen, maar wel die van opvallend veel jongeren – onder wie theologiestudenten die later een belangrijke rol in de Reformatie zouden spelen, zoals Martin Bucer en Johannes Brenz. In eerste instantie leek Luthers optreden weinig sporen achter te laten, maar op de langere termijn, toen de jongeren maatschappelijke en kerkelijke posities gingen innemen, bleek het wel degelijk door te werken. Heidelberg was trouwens sowieso al een vooruitstrevende stad, met bijvoorbeeld sinds 1386 een universiteit, die zich in humanistische richting zou ontwikkelen. Bovendien had men er een anticlericale instelling: in deze hoofdstad van een toonaangevend vorstendom in het heilige Roomse Rijk wilde men zo zelfstandig mogelijk opereren en zich zo min mogelijk aan Rome gelegen laten liggen. Daar kwam bij dat er een bijzondere vriendschapsband was met Saksen, het gebied waar de Reformatie in Wittenberg was begonnen.

Lodewijk en Frederik II bewogen dus vooral met de bevolking mee in reformatorische richting, voor zover hun altijd precaire verhouding met de roomse keizer dat althans toeliet. Toen in 1555 echter de vrede van Augsburg gesloten werd, werd het protestantisme in zijn lutherse gedaante (dat wil zeggen: conform de Augsburgse Confessie van 1530) een legitieme optie in het heilige Roomse Rijk. Daar was juist door de diplomaten van de Palts hard voor gewerkt, en het was duidelijk dat de Palts dan ook voor een protestantse inrichting van de kerk zou gaan kiezen. Frederik II overleed voordat hij dit goed en wel kon realiseren, maar zijn neefje en opvolger Otto Hendrik nam de reformatie van de Palts en van Heidelberg krachtig en vol overtuiging ter hand. Hij voerde een lutherse kerkorde in, liet alle plaatselijke kerken bezoeken en daarbij onder meer de beelden en zijaltaren uit de kerken verwijderen, trachtte – tevergeefs overigens – Melancthon (die in Heidelberg geboren was) terug te halen om zo een toonaangevend reformator in huis te hebben, en benoemde reformatorisch-gezinde hoogleraren aan de Heidelbergse universiteit. Bij dat laatste was hij niet eenkennig, want hij trok zowel de zwingliaan Thomas Erastus als de *diehard* lutheraan